

УДК 81'276.6:811.161.2.

Т. В. Стасюк

МОВНО-ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ / ТЕРМІНОЛОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ У РОЗРІЗІ СОЦІОЛІНГВІСТИКИ

Проаналізовано формування мовно-професійної компетентності, мовних/мовленнєвих компетенцій, термінологічної компетентності, термінологічної грамотності, професійно орієнтованої комунікації та високоякісного фахового перекладу.

Ключові слова: соціолінгвістика, мовно-професійна компетентність, термінологічна компетентність, термінологічна грамотність, професійна комунікація.

Проанализированы вопросы формирования языковой профессиональной компетентности, языковых/речевых компетенций, терминологической компетентности, терминологической грамотности, профессионально ориентированной коммуникации и высококачественного профессионального перевода.

Ключевые слова: социолингвистика, языковая профессиональная компетентность, терминологическая компетентность, терминологическая грамотность, профессиональная коммуникация.

The paper analyzes the issues of forming the lingvoprofessional competence, language / speech competencies, terminological competence, terminology literacy, professional communication and high-quality professional translation.

Keywords: sociolinguistics, lingvoprofessional competence, terminological competence, terminology literacy, professional communication.

В умовах глобалізації професійний простір організують транснаціональні, інтернаціональні, макрорегіональні, національні, мікрорегіональні, муніципальні, локальні суб'єкти. Сюди також зараховуємо функційні мережі корпорацій, урядових і неурядових організацій. Особливе місце посідають неформальні простори, які складаються із фрілансерів, вільних підприємців, аматорів, просунутих користувачів ПК та технологій. Ці неформальні простори заповнюють лакуни професійної сфери, створюючи менш інтенсивне та напружене середовище, яке характеризується нижчим рівнем вимог до фахівців, професіоналізму та відповідальності. Знайомство з культурою транснаціональних компаній, обмін досвідом з іноземними фахівцями в межах спеціальних

заходів, підвищення кваліфікації в закордонних центрах, досвід роботи пліч-о-пліч з іноземними колегами і навчання в розвинених країнах дає початок пошуковій нових форм співпраці, влаштуванню змагань, перегонів, спробам стати адекватним, затребуваним фахівцем із відповідним рівнем професійності, не гіршим, ніж у закордонних колег.

Глобалізація є часто основою для розширення «професійної особистості». Це передбачає удосконалення людиною своїх професійних, психологічних і світоглядних сторін. Професійні характеристики особистості включають, серед інших, дві найголовніші сторони фахівця – досвід і глибоке знання своєї справи та мовно-професійну компетентність (характеристика мовної особистості). У цьому напрямі актуальними є питання формування мовної особистості, розвитку таких її складників, як мовна свідомість, мовні здібності, мовне чуття, мовно-ціннісні і світоглядні орієнтації.

Соціолінгвістика наразі ставить кілька питань, що можна відзначити як вельми актуальні в теоретичному дискурсі: соціалізація та мова, соціум та мислення, соціологія праці та мовно-професійна компетентність.

Метою статті є дослідження соціолінгвістичної інтроспекції понять мовно-професійна/термінологічна компетентність (підґрунтям для цього візьмемо лінгвокомпетенції фахівця) та аналіз реалізації вказаних компетентностей у мові/мовленні (на прикладі перекладу фахового тексту).

Така перспектива наукового дослідження зумовлює низку завдань: проаналізувати формування мовної особистості в її мовних/мовленнєвих компетенціях, указати на особливості фахового спілкування, окреслити найрелевантніший у професійній сфері параметр мовної особистості – термінологічну компетентність, звернути увагу лінгвістів на питання термінологічної грамотності, означити проблему професійно орієнтованої комунікації та фахового перекладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій (І. І. Харченко, О. О. Тур, Л. В. Вікторової, Т. В. Стасюк) свідчить, що триває теоретичне обґрунтування поставлених питань, здійснюються спроби репрезентації випадків коректного/вдалого/майстерного терміновживання, термінопородження, проте немає широкої перспективи вивчення цього питання в дискурсі, в комунікації, у різних професійних сферах.

Доцільно виділити дві групи лінгвокомпетенцій фахівця, кожна з яких має свої різновиди. Розглянемо основні типи, урахувавши соціальні запити й потреби сучасного суспільства. *Власне мовні компетенції*: знання базових мовознавчих понять, основних відомостей із різних розділів мовознавства; базові лексичні, граматичні, стилістичні, орфоепічні, правописні вміння; внутрішня потреба бути грамотним, стежити за своєю мовою, словником; розуміння виражальних та стилістичних можливостей рідної мови; уміння внутрішньо проникати в смисл тексту; уміння здійснювати різні види мовного розбору; знання мовного етикету, виразів, ідіом; досвід самотійної предметної діяльності – навчально-пізнавальної, аналітичної, синтетичної та ін. *Мовленнєві компетенції*: знання базових механізмів мовлення; здатність адекватно сприймати, розуміти, оцінювати і відтворювати почуте чи прочитане; здатність до мовленнєвої творчості, виразності в розмові; здатність планувати, готувати майбутнє висловлювання в різних жанрах за інтерактивними і трансактивними схемами, виступати з повідомленням; здатність реалізовувати задум у процесі мовленнєвої діяльності, досягати мети висловлювання; здатність до асоціативної мовленнєво-мислиннєвої діяльності; вміння аудіювання, читання, говоріння, письма; гнучке вміння використовувати засоби мови залежно від типу, стилю мовлення; навички красномовства; уміння редагувати власне та чуже мовлення; здатність до контролю, самоконтролю результатів мовленнєвої діяльності.

З іншого боку, говорячи про фахове спілкування, акцентуємо увагу на найбільш релевантному в професійній сфері параметрі мовної особистості – *термінологічній компетентності*. Саме з опрацювання галузевої термінології, а вже ширше – з опанування фахівцем професійного мовлення розпочинається побудова системи загальних і професійних знань. Для вільного володіння усною та писемною формами професійного спілкування фахівці повинні мати чималий активний лексичний запас фахової термінології, бо мовленнєва специфіка цього стилю спілкування визначається насамперед великою кількістю термінів, що активно обслуговують сферу професійно-виробничої діяльності.

Спеціальні галузеві терміни становлять понад 60 % професійної лексики фахівця, решту посідає загальнонаукова термінологія та загальноповсякденні лексеми. Крім того, термінологічна лексика має

велике значення для науково-виробничої комунікації, сприяючи її інтелектуалізації, полегшує процес засвоєння знань та реалізації їх у фаховій діяльності, поглиблює знання фахівців про ознаки спеціальних понять, є засобом розширення активного професійно зумовленого словникового запасу, підвищує культурний рівень професіоналів. Покращення професійної лінгвокомпетенції на основі фахової термінології відбувається у професійно орієнтованій комунікації, спрямованій на конкретного адресата – фахівця певної спеціалізації.

Передумовою активного використання наукової та професійної термінології слугує раціональне поєднання комунікативного підходу, професійного контексту, здатності до самостійного навчання, дослідницько-пошукової діяльності, адже для вільного розуміння та читання наукових текстів необхідно приблизно 75–85 % усіх термінів, наявних у фаховому дискурсі.

Професійно-комунікативний контекст розширює індивідуальний лексикон людини, насамперед професійний лексикон фахівця. Саме цей контекст є середовищем підтримки термінологічної компетентності людини, створенням термінологічної культури особистості, колективу, галузі та розвитком термінознавчої ерудиції високих професіоналів.

Термінологічна компетентність фахівця передбачає вміння вільно тлумачити фахові терміни літературною мовою; вміння добирати терміни до визначень чи описаних явищ, процесів, предметів; спроможність скласти термінологічний словник до фахового тексту із додаванням пояснення термінів; уміння впевнено переказувати вузькоспеціалізовані тексти з високою щільністю вживання складних термінів; вищий рівень володіння термінологією – термінознавча ерудиція (а саме: творчі підходи в професійній комунікації – термінотворчість, термінопородження; уміння добирати термінологічні синоніми, вводити їх до професійного тексту; знання нюансів уживання термінів-синонімів (дублетів – власне українського слова та інтернаціоналізму) у фахових текстах; уміння складати у свідомості гіперо-гіпонімічні термінологічні гнізда, лексико-семантичні групи терміноодиниць; уміння знаходити антоніми до термінів, знаючи контрпозиції, обернені процеси, протилежні явища; навички з коригування фахових текстів, де можуть бути помилки у вживанні терміноформ, їхньому

тлумаченні, вживання термінів у невласивому для них значенні; уміння складати експромтом професійну промову, презентацію, пояснення з високим вмістом точної та складної термінології галузі).

Віртуозне володіння фаховою термінологією допомагає професіоналу відчувати специфіку рідкісних та складних понять, відчувати відтінки та переходи від нормативного фахового мовлення з уживанням унормованої термінології до розмовно-повсякденного робочого мовлення з використанням професіоналізмів, а також користуватися такими мовленнєвими прийомами для досягнення прагматичних цілей – переконання опозиції, відстоювання своєї точки зору, запевнення роботодавця в перевагах найму тощо.

Термінологічна компетентність фахівців міжнародного класу виявляється також у їхній спроможності робити переклад складних спеціалізованих текстів, які містять термінологію, стандарти, специфічні характеристики, взагалі репродукують фонові професійні знання.

Термінологічна грамотність фахівця допомагає уникати сліпого калькування під час перекладу фахової літератури та створення текстів професійного спрямування, орієнтує на вживання нормативних форм термінологічних та фахових фразеологічних терміносполучень.

Як приклад перекладацької майстерності фахівця в галузі сучасної медицини (неврології) наведемо зразки роботи з англійським текстом про захворювання Вільяма, його симптоматику, труднощі та лікування. Джерелом послугувала стаття «Severe eating disorder in a 28-year-old man with William's syndrome» авторів Todd Young, William Apfeldorfl, Jordan Kneppel, Joel Yager [2].

Спочатку наведемо фонові знання, соціокультурну інформацію галузі, яку повинен мати фахівець із неврології для виявлення мовно-професійної, і насамперед термінологічної, компетенції в умовах міжнародного спілкування (табл. 1).

Оскільки хвороба (як і будь-яке неврологічне захворювання) охоплює низку фізіологічних, психологічних, поведінкових симптомів, фахівець мусить знатися на широкому колі питань та бути обізнаним із поняттями та термінологією. Поняттєва схема тексту про синдром Вільяма охоплює п'ять видових категорій, які у свою чергу складаються з таких понять: *History of illness (історія*

хвороби), Physical examination (медичний огляд), Mental status examination and behavioral process (перевірка психічного стану та поведінки), Investigations (обстеження), Neurological and psychiatric problems (неврологічні та психіатричні проблеми).

Таблиця 1

**Фонові знання, потрібні перекладачеві
для роботи із фаховим текстом**

<p>Одним із неврологічних захворювань є синдром Вільяма. Дж. Вільям, кардіолог з Нової Зеландії, уперше описав синдром у 1961.</p> <p>Зовнішність хворих на синдром подібна до зовнішності ельфів (у традиційному сприйнятті): широкий лоб, опущені додолу повні щоки, великий рот із повними губами, пласке перенісся, маленьке загострене підборіддя, своєрідна пласкувата форма носа, яскраво-блакитні очі із зірчатою картиною райдужки та припухлостями навколо повік. Для синдрому характерні також розумові порушення: дефіцит наочно-образного мислення, але спостережувано розвиток вербальних здібностей. З-поміж психологічних особливостей пацієнтів вирізняють: природну комунікабельність, непослідовність у діях, піднесений настрій, уміння слухатися дорослих. Хворі страждають також на численні фізичні порушення: стеноз аорти, підвищена еластичність суглобів, проблеми з вагою, порушення опорно-рухової системи. Пізніше вчені-дослідники визначили, що причиною захворювання є рідкісне порушення сьомої хромосоми.</p>
--

Розгляньмо фрагменти фахового тексту з високим вмістом термінології з галузі неврології та загальної медицини, а також можливі варіанти його перекладу, які подамо, спираючись на актуальну класифікацію способів перекладу [1].

Транскодування [1, с. 21] – це такий спосіб перекладу, коли звукову або графічну форму слова вихідної мови передають засоби абетки мови.

1) транскрибування [1, с. 21] (коли літерами мови перекладу передають звукову форму слова вихідної мови), наприклад:

<p>Neuropsychiatrically, William's <i>syndrome</i> is often associated with mild to moderate mental retardation, with impairments of long-term visual and verbal memory, although short-term memory remains intact.</p>	<p>Синдром Вільяма часто асоціюють зі слабкою та помірною розумовою відсталістю, з порушенням довготривалої візуальної та вербальної пам'яті, хоч короткотривала пам'ять залишається неушкодженою.</p>
---	---

2) адаптивне транскодування [1, с. 21] (коли форму слова вихідної мови дещо адаптують до фонетичної або граматичної структури), наприклад:

<p>William's syndrome is a neurodevelopmental disorder caused by a hemizygous deletion of approximately 1.6 megabases containing approximately 28 genes on chromosome 7q11.23, resulting in a gene defect associated with elastin (ELN) that is pathognomonic of the syndrome.</p>	<p>Синдром Вільяма – це неврологічний розлад, викликаний гемізіготним руйнуванням приблизно 1.6 мегабаз, які містять близько 28 генів хромосоми 7(11.23), що зумовлює мутацію гена, пов'язаного з еластичним фібрилярним білком, що є характерним для захворювання.</p>
---	--

3) змішане транскодування [1, с. 21] (переважно використання транскрибування з елементами транслітерування), наприклад:

<p>Mr. T's father, assigned treatment guardianship, provided informed consent for pharmacotherapy with fluvoxamine (chosen in relation to obsessive-compulsive spectrum symptoms), which was slowly titrated to 100 milligrams daily.</p>	<p>Батько пацієнта, якого призначили стежити за лікуванням, надавав письмову згоду на медикаментозне лікування флувоксаміном (обраним у зв'язку із загрозою появи обсесивно-компульсивного синдрому), що повільно титрувався до ста міліграмів на день.</p>
--	--

Калькування [1, с. 88] (дослівний переклад) – це спосіб поморфемного чи полексемного перекладу, наприклад:

<p>Mr. T had never been manic or psychotic, had no history of other compulsive behaviors, such as picking or checking, and had never mentioned or displayed obsessional concerns about any specific aspect of his physical appearance other than weight.</p>	<p>Пан Т. ніколи не був маніакальним або психічно хворим, за ним ніколи не помічали компульсивної поведінки, наприклад, перебірливості або перевірки, він ніколи не скаржився на конкретні нав'язливі ідеї щодо своєї зовнішності, крім ваги.</p>
---	--

Контекстуальна заміна [1, с. 26] є перекладацькою трансформацією, під час уживання якої перекладним відповідником стає слово або словосполучення, що не є словниковим відповідником і яке дібрано з урахуванням контекстуального значення слова:

<p>Elfin faced, grinning, genial, with limited intellectual functioning, and in the company of his parents, he arrived on the unit carrying a book on drag racing and a magazine for drummers.</p>	<p>Схожий на ельфа, з посмішкою на обличчі, доброзичливий чоловік з обмеженим розумовим розвитком з'явився у відділенні в супроводі батьків з книгою про автоперегони й журналом для барабанщиків.</p>
---	---

Смисловий розвиток [1, с. 28] – такий прийом контекстуальної заміни, коли під час перекладу використовують слово, значення якого є логічним розвитком значення слова, що перекладається, наприклад:

<p>Nutritional rehabilitation, close observation, <i>milieu therapy</i>, and specific behavioral modification protocols to address Mr. T's eating and anxiety issues were developed and implemented.</p>	<p>Було розроблено та запроваджено такі методи боротьби з проблемами харчування та тривогою Містера Т як відновлення нормального харчування, пильний нагляд, <i>сприятливий вплив оточення</i> і правила конкретної модифікації поведінки.</p>
--	--

Описовий переклад [1, с. 36] – це такий прийом перекладу нових лексичних елементів вихідної мови, коли слово, словосполучення, термін чи фразеологізм замінюють у мові перекладу словосполученням, яке адекватно передає зміст цього слова або словосполучення, наприклад:

<p>He was <i>alert</i>, extremely pleasant, and outgoing, and he greeted the team with a broad smile and a weak handshake, made good eye contact, but cocked his head slightly in order to focus his vision during conversation.</p>	<p>Він <i>задовільно реагував на зовнішні подразники</i>, був дуже приязним і доброзичливим, привітав команду лікарів широкою посмішкою і невпевненим рукостисканням, встановлював зоровий контакт з людьми, але трохи підіймав голову, щоб краще бачити під час розмови.</p>
--	---

Вибір словникового відповідника [1, с. 13] («перекладного еквіваленту») використовують у випадках, коли лексичні одиниці оригіналу мають словникові еквіваленти в мові перекладу. Еквівалентні одиниці включають одноквівалентні (що мають лише один перекладний відповідник) і багатоеквівалентні (що мають більше одного перекладного відповідника), наприклад:

<p>Nurological problems include <i>hyperreflexia, strabismus, nystagmus, hyperacusis</i> with hypersensitivity to sound, sensori-neural hearing loss, and coordination difficulties.</p>	<p>Неврологічні проблеми включають <i>підвищені рефлекси, косоокість, мимовільний рух очних яблук, патологічно підвищене сприйняття звуків</i>, сенсоріально-неврологічну втрату слуху та труднощі з координацією.</p>
--	--

Додавання [1, с. 48] – це така лексична трансформація, що полягає у введенні до перекладу лексичних елементів, відсутніх у мові оригіналу, з метою правильної передачі смислу речення оригіналу та дотримання мовних норм культури мови перекладу, наприклад:

<p>There were no <i>electrolyte</i>, hepatic, or thyroid function disturbances.</p>	<p>Не було виявлено жодних порушень <i>електролітного балансу</i> чи функціонування печінки або щитовидної залози.</p>
---	--

Таким чином, можна відзначити високий рівень мовно-професійної/термінологічної компетентності фахівця, який працював із матеріалами з неврології. Блоки інформації можуть становити певні труднощі для професіонала в плані коректної інтерпретації багатозначних термінів іноземною мовою, вибору адекватного словникового відповідника або варіанту перекладу терміна, особливостей уживання загальної лексики й професіоналізмів у фаховому тексті, правильного застосування того чи того способу перекладу термінології, визначення межі припустимості перекладацьких трансформацій термінології, перекладу термінів-неологізмів, розпізнавання та інтерпретації псевдоінтернаціоналізмів, розпізнавання національної варіативності термінів, ідентифікації іншомовних термінів в англійських фахових текстах, власних імен, назв тощо.

Отже, з розвитком антропоцентричної парадигми знання, в розрізі сучасних соціолінгвістичних досліджень актуальним є вивчення формування та реалізації мовно-професійної компетентності, мовних/мовленнєвих компетенцій, термінологічної компетентності, термінологічної грамотності. Потребують мовних студій питання терміновживання, термінопородження у фаховому спілкуванні, покращення професійно орієнтованої комунікації та забезпечення якості фахового перекладу.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. **Карабан В. І.** Переклад англійської наукової і технічної літератури: у 2 ч. / В. І. Карабан. – Вінниця: Нова книга, 2001. – Ч. 2: Лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні труднощі. – 304 с.
2. **Young T.** Severe eating disorder in a 28-year-old man with William's syndrome [Електронний ресурс] / T. Young, W. Apfeldorfl, J. Knepfel, J. Yager // The American Journal of Psychiatry. – Vol. 166, No 1. – January 01. – 2009. – Режим доступу: <http://www.ajp.psychiatryonline.org>

Надійшла до редколегії 12.03.2014